

KIRJA-ARVIO:

ITÄISEN SUOMENLAHDEN ULKOSAARISTON MIKROHISTORIAA

Kaukiainen, Yrjö 2005: Rantarosvojen saaristo. Itäinen Suomenlahti 1700-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 225. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 264 s.

Irma-Riitta Järvinen

Itäisen Suomenlahden ulkosaaristo oli muuhun 1700-luvun Suomeen verrattuna toista maata. Elämä meren keskellä vaati asukkailta monenlaisia selviämisen strategioita. Historian emeritusprofessori Yrjö Kaukiainen piirtää rantarosvoutta, hyllynryöstöä tai hylkytavaran korjaamista – asia on nähtävissä monelta kannalta – tarkastelevassa teoksessaan rikkaan mikrohistoriallisen kuvan elämisen ehdoista ulkosaaristossa 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Teos valottaa kiinnostavasti oikeushistorian ja kansanomaisten moraalikäsitteiden kysymyksiä sekä ulkosaaristolaisen elämäntavan erityispiirteitä. Kokonaiskuva rakentuu huolella dokumentoidusta detaljikkaasta lähdeaineistosta. Lukijalta vaaditaan kiinnostusta ja kärsivällisyyttä yksityiskohtien runsaudessa, mutta teoksesta aukeava näkymä ulkosaaristolaiskulttuuriin on ehdottomasti antoisa. Valokuva- ja karttakuvitus elävöittää tekstiä kiitettävästi.

ULAPPASAARTEN RANTAROSVOUS

Kaukiaisien analyysi keskittyy niihin tietoihin, joita on saatu ulappasaarten, ennen kaikkea Tammion, Haapasaaren ja Suursaaren rantarosvoustapausten tutkinnoista ja oikeuskäsittelyistä. Laivaliikenne Haminaan ja Suomenlahden pohjukkaan Viipurin ja Pietariin vilkastui 1700-luvun puolivälin jälkeen voimakkaasti, 1750-luvun kolmestasadasta edestakaisesta matkasta 1770-luvun kuuteensataan matkaan vuodessa. Reitti oli kuuluisa karikkoisuudestaan – Haapasaaren itäpuolisia karikoita kutsuttiin Perkeleenkareiksi – joten haaksirikkoja sattui lähes kymmenkunta vuosittain. Yhden sukupolven aikana näistä kertyi huomattava määrä tavaraa. Pahassa ilmassa saattoi mennä kerralla montakin laivaa, kuten Suursaarella tapahtui 14.

lokakuuta 1758. Tuolloin kahdeksan laivaa haaksirikkoutui Suursaaren rantaan samana iltana ja yönä, ja epäilykset heräsivät, että suursaarelaiset olivat viivytelleet majakkatulen sytyttämisessä.

Oikeuspöytäkirjojen mukaan rantarosvouden kohteena olivat useimpien juhtinahat (koivun- tai pajunkuorella parkittuja ja koivuntervaöljyllä käsiteltyjä vahvoja nahkoja, joita valmistettiin Venäjällä), hamppu, tali ja rautaharkot, mutta mikä tahansa laivasta purkautunut tai irrotettavissa oleva materiaali kelpasi. Irrotettavissa oleva? Aivan. Haaksirikon tapahduttua saaristolaiset suoriutuivat veneineen paikalle yllättävän nopeasti, ja mikäli miehistö oli jättänyt laivan, toimittiin ripeästi lastin ja tavaroiden korjaamisessa talteen. Samalla edesautettiin myös laivan hajoamista. Yhtään varmaa dokumentoitua tietoa ei ole siitä, että haaksirikkoisia olisi surmattu, mutta epämääräisiä huhuja tällaisestakin liikkui. Tietynlaista passiivisuutta ihmisten pelastamisessa kyllä esiintyi.

Vierasmaalaiset 1700-luvun purjehtijat koettiin ”toisiksi”, vieraisiksi ja etäisiksi, jotka olivat sattuneet saapumaan tavaroineen ”meidän”, saaristolaisen alueelle. Kansanomaisen tulkinnan mukaan, jota eivät viralliset oikeuskäsitykset tai kristillinen moraalit vielä 1700-luvulla kahlinneet, kaikki, minkä meri antoi, kuului paikallisille ihmisille, eikä missään tapauksessa ainakaan viranomaisille. Asenne on tuttu tänäkin päivänä – esimerkkinä olkoon Itä-Suomessa ja Kainuussa yleistynyt rehvakas salametsästys, johon ”herrat” eivät saa puuttua.

Rantarosvouksella on Kaukiaisien mukaan pitkät juuret. Käytäntö perustui vanhaan germaaniseen tapaoikeuteen, jota kutsuttiin ”ranta-oikeudeksi” (s. 26). Hansaliitto ja kauppiat kävivät taisteluun ranta-oikeutta vastaan. Ruotsin 1667 säädetty merilaki määräsi, että merestä korjattua tavaraa sai omistaja vaatia itselleen vielä vuoden ja yön jälkeen haaksirikosta, jonka jälkeen se kuului kruunulle; löytäjä oli oikeutettu vain pelastuspalkkioon. Vuoden 1697 plakaatti vahvisti ankan suhtautumisen rantarosvouteen. 1700-luvulla perustettiin erityisiä sukelluskomppanioita, joiden tehtävänä oli valvoa valtion etua. Laki määräsi hyllynryöstöstä kovat rangaistukset: ankarimmillaan kuolemanrangaistuksen, mikäli ihmisiä oli surmattu, ja tavarain viemisestä raijpoja, kujanjuoksua, vankeutta tai ankaria sakkoja. Saaristolaiset kyllä tiesivät lain ankaruuden, mutta myös sen, että uloimpia saaria oli viranomaisten hankala valvoa, ja siksi ranta-oikeus jatkoi elämäänsä vanhaan tapaan.

Viranomaisvalvonta kuitenkin tehostui suuren Pohjan sodan jälkeen. Koko Kymenlaakson rannikko Ahvenkoskelta itään liitettiin Venäjään 1743, ja 1750-luvulta lähtien Pietarin sukelluskomppania alkoi valvoa ulkosaariston rantarosvousasioita. Yhä useampia tapauksia alkoi tulla viranomaisten tietoon, ja oikeusjuttuja saaristolaisia vastaan nostettiin.

Seikkaperäiset oikeuspöytäkirjat ovat Kaukiaisien keskeisintä lähdeaineistoa. Hän esittelee tarkoin eri rantarosvoustapausten oikeuskäsittelyt. Mitä kiinnostavinta oikeushistoriaa! Käy selväksi, miten syytettyinä olleiden saariston miesten keskinäinen solidaarisuus toimi: ei haluttu todistaa naapuria vastaan. Etukäteen oli sovittu yhden köyden vetämisestä, ja koska kaikki puhuivat saman tarinan, tuomarin oli mahdoton osoittaa ja tuomita syyllinen. Kun tarpeen oli, vannottiin myös su-

meilematta väärää valoja ”autuaan sieluni kautta”. Saaristolaiset olivat mitä todennäköisimmin saaneet lainopillista avustusta, joten he osasivat toimia oikeudessa. Joskus viranomaiset onnistuivat saamaan tuomioita aikaan. Esimerkiksi Pitkäsén sukua, Tammion vaurainta taloa, kohtasi tällainen onnettomuus. He menettivät sakkoina merkittävän osan omaisuudestaan, mutta toipuivat kyllä aika pian jaloilleen, minkä osoittaa Kaukiaisén käyttämä perukirja-aineisto. Kaukiainen tarkastelee kriittisesti myös viranomaisten joskus mielivaltaista toimintaa ja heidän keskinäisiä ristiriitojaan ja kilpailuaan.

RANTAROSVOUDEN LOPPU

Kaukiaisén lähdeaineistosta selviää, että aika tarkkaan vuoden 1785 jälkeen rantarosvoustapaukset loppuivat (s. 174–183). Mistä tämä varsin äkillinen muutos johtui? Syitä on useita. Ankarat valvonta ja rangaistukset ovat yksi syy, mutta ne eivät selitä kaikkea. Kyse on syvällisemmästä muutoksesta ihmisten ajattelussa. 1780-luvun alussa Kymenlaakson rannikolle ja ulkosaaristoon levisi pietististyyppinen herätysliike, jonka alullepanija oli Inkerinmaalla toiminut ja sittemmin Haminaan siirtynyt pastori ja väkevä sananjulistaja Henrik Lindström. Herätysliike vetosi ihmisten henkilökohtaiseen synnintuntoon, katumukseen ja ulkonaisen koreilun välttämiseen. Väärän valan vannominen julistettiin suureksi synniksi, joka vie ihmisen suoraa tietä helvettiin. Hengellinen kirjallisuus levisi nopeasti saariston asukkaiden keskuuteen, jossa luku- ja kirjoitustaito olivat huomattavan yleisiä jo 1700-luvun loppupuoliskolla.

Suomenlahden itäisten ulkosaarten omalaatuinen kulttuuri on menneisyyttä. Toisen maailmansodan jälkeen Suomen puolelle jäivät vain Haapasaari uloimpana ja Tammio Haminan sekä Kaunissaari Pyhtään puolella lähempänä rannikkoa. Kaukiainen luonnehtii teoksensa loppuluvuissa (s. 205–238) osuvasti, millä tavoin saaristokulttuuri poikkesi Manner-Suomesta. Modernisaatiokehityksessä ulkosaaristo oli edellä muuta Suomea: jo 1700-luvulla siellä olivat luku- ja kirjoitustaito yleisiä, ja asukkaat olivat vaativista ympäristöolosuhteista huolimatta pystyneet luomaan kohtuullisen elintason. Kalastukseen ja hyljestykseen perustuva toimeentulo ei ollut niin suuresti sääolojen oikullisuuden varassa kuin maanviljelys, ja merenkulkijoina saaristolaiset pystyivät olemaan yhteydessä myös muualle. Itäisen Suomenlahden saarten seprakauppa eli Viron rannikon asukkaiden kanssa toimiva vaihtokauppa monipuolisti ja turvasi ravinnonsaantia. Suolasilakkaa vaihdettiin viljaan, perunaan ja muihin maataloustuotteisiin. Ulkosaaristosta hakeuduttiin merenkulkuammatteihin jo varhaisessa vaiheessa. Puolisot haettiin mieluummin muista ulkosaarista kuin mantereelta, kuten Juhani U. E. Lehtonen on osoittanut tutkimuksessaan Suomenlahden saarikylien avioliittokentistä (1968). Saariston asukkaat olivat kosketuksissa muihin merenkulkijoihin ja pystyivät myös kielellisesti kommunikoimaan heidän kanssaan. Voi ehkä väittää, että heidän ymmärryksensä muusta maailmasta ja vuorovaikutuksesta sen kanssa oli keskimääräistä laajempi

verrattuna Sisä-Suomen väestön käsityksiin.

Kaukiainen osoittaa myös, miten saariston kehitys muuta Suomea modernimpana alueena pysähtyi ensimmäiseen maailmansotaan ja Suomen itenäistymiseen. Seprakauppa loppui ja toimeentulo kaikin puolin vaikeutui. Meritie Pietariin sulkeutui. Kukoistavat, väkirikkaat ulkosaariston kylät alkoivat 1910-luvun lopulla ja 1920-luvulla kuihtua, kun taas Manner-Suomen yhteiskunnallinen ja taloudellinen kehitys eteni ripeästi ja meni ohi saariston asukkaiden mahdollisuuksista.

KIRJALLISUUS

LEHTONEN, JUHANI U. E. 1968: *Suomenlahden suomalaisten saarikylien avioliittokenttiä*. Suomi 113: 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

FT Irma-Riitta Järvinen toimii tutkijana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa.